

DOMOKOS ÁRON

A POPULÁRIS EZOTÉRIA HELYE AZ EGYTEMES TIZEDES OSZTÁLYOZÁSON BELÜL

Mottó: „Jézus szombaton is gyógyított... A mai elméleti fizika nyelvén úgy mondhatnánk: az egész anyagvilágot létrehozó szubatomi valóság kvantumszintjével állt állandó kapcsolatban.” (MÜLLER, 1993:26.)

1. A populáris ezotéria¹ megjelenése Magyarországon

Umberto Eco – talán a Foucault-inga írása idején – a következő tapasztalatáról számolt be: „A Buchmesse standjai közt járva feltűnik, hogy – válaszképpen a történelem nagy racionalista filozófiáinak az összeomlásra, illetve a technikával és a tudománnyal szembeni bizalmi válságra – sokan azok közül, akik az elmúlt évtizedekben világmegváltozató szándékú racionális tervszerűséget tulajdonítottak a politikai vagy tudományos cselekvésnek, most a szentség és a misztérium felé fordulnak. Ugyanazokban a könyvesbolt-kirakatokban, amelyekben húsz éve Az ész trónfosztása volt látható, Lukács könyve helyett most [...] keleti gondolkodók művei, alkímiáról, asztrológiáról, jövendőmondásról, fekete mágiáról szóló kézikönyvek kínálják magukat. Felütötte fejét az irracionalizmus?” (ECO, 1992: 208.) Nem kell azonban folyton a szomszédba menni egy kis irracionalizmusért – tehetjük hozzá -, mert ha némi késéssel is, a nyolcvanas évek végén, a magyarországi könyvpiacra is hasonló jelenséggel szembesülhetett az olvasó. A boltok polcain, a standokon életről, halálról, keleti filozófiákról, meditációról, mágiáról, misztikáról, parapszichológiáról, a „kvantumfizikáról”, rejtélyes, ősi dolgokról szóló könyvek, füzetek jelentek meg. Azóta a helyzet csak „fokozódott”: újabb és újabb kiadók jelentkeztek, és egyre nagyobb példányszámban láttak/látnak napvilágot a könyveik. A könyvkiadás mellett az élet egyéb területein is feltűntek az ezoterikus szemléletű „értelemadó konstrukciók”, szolgáltatások, áruk – legyen szó akár meditációs zenékről, védő amulettekről, gyógyító kristályokról, akár betegségmegelőző technikákról, alternatív gyógymódokról és gyógyeszközökről, akár életvezetési tanácsadásról vagy oktatásról.

Ezek a tendenciák egy újfajta gondolkodás- és világnézet kialakulására, vagy legalábbis annak lehetőségére utalnak. Hogy mindez csupán – Tatár György filozófus kifejezését használva – a „hülyeség globalizációja”, vagy a teljességhez, boldogsághoz vezető út, amelyre végrehaladva az elidegenedett, modern ember újra rátalált – megoszlanak a vélemények. Komolyabb (ítthoni) szociológiai felmérések talán kimutathatnák, hogy a társadalom mekkora és melyik részét érintik komolyabban az ezoterikus témák, az azonban kétségteljes, hogy a mindennapokban jelen vannak és hatnak, csak a reakciók különbözőek. Sok kérdés felmerülhet ennek kapcsán, minket azonban most főként az érdekel, hogy eme új műfajnak van-e helye a könyvstatisztikai csoportosításokban? Egyértelműen megtalálható-e az ETO hierarchikus rendszerében vagy sem? A következőkben erről fogok értekezni.

2. Adatok a populáris ezotériáról

¹ A továbbiakban ebben a jelentésben használom a kifejezést: „A XVIII. század végétől, a XIX. század elejétől megjelenő, zömében áltudományos, erőteljesen spirituális tartalmú eszmerendszerek, illetve ezek szubkulturális megjelenése.” (FARKAS – MUND, 2002: 68.)

Minden könyvtárosi vagy olvasói tapasztalatunk ellenére még mindig kevés empirikus bizonyíték áll a rendelkezésünkre a populáris ezotéria térhódításáról. Hála az olvasáskutatóknak azonban némi adattal már rendelkezünk. A 2008-ban 67,6 milliárd forintos forgalmú hazai könyvpiac nem ismeri az ezotéria kategóriát, az ilyen típusú kiadványokat pedig általában besorolja a pszichológia, a filozófia, a vallás, az orvostudomány, az ismeretterjesztés vagy a szépirodalom témakörébe, ám Nagy Attila olvasásszociológus szerint az ezoterikus könyvek teszik ki az olvasmányok 6-7 százalékát.

2.1. TÁRKI-OSZK, 2005

Már a TÁRKI és az OSZK által 2005-ben elvégzett, majd 2006-ban és 2007-ben közzétett – elsősorban a vallás és a politikai attitűdök kölcsönhatását vizsgáló – országos reprezentatív kutatásukban is meglepően magas számokba botlottak: a kommercializálódás és a prakticzálódás továbbberősödése mellett az „áltudomány: életmód/ezotéria” nevet viselő olvasmányok a 4, 56 %-ot érték el. (Mindezt még egy érdekes a politikai beállítottság és az olvasási szokások korellációjával kapcsolatos észrevétellel is kiegészítették: „A romantika, a 19. századi és korábbi irodalom, továbbá a direkt szórakoztató könyvek (lektűrök), és az áltudományos művek olvasásában az MSZP-t választók enyhe, ám mégis érzékelhető fölényt kell megállapítanunk. Míg az összes többi olvasmányfajta, különös tekintettel a modern értékes könyvek, az ismeretközlő (non-fiction) művek, valamint a vallásos olvasmányok keresettségére a Fideszt előnyben részesítők oszlopában szerepel nagyobb számokkal.” NAGY, 2007: 22-27)

2.2. MTA Szociológiai Intézet, 2004

Ugyancsak a frissebb adatok között tarthatjuk számon az MTA Szociológiai Kutatóintézetének a 14-70 éves népesség olvasási szokásiról készített 2003-as felmérésének eredményeit, melyet módszertanilag ugyan épp Nagy Attila kritizált, ám témám szempontjából itt talákoztam először a könyvtípusok között az „ezotériával kapcsolatos könyvek” csoportjával, s nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy ne idézzem őket. A felmérés ezen része 19 könyvtípus olvasottságát vizsgálta, s az ezotéria a bűvös 6%-ot is elérte. (BART, 2005: 8)

2.3 Könyvkiadók, eladási statisztikák

Végül vegyünk egy pillantást a legjelentősebb ezoterikus kiadókra. A magyarországi könyvforgalomról a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete (MKKE) a magyar könyvpiac jelentősebb cégei körében évente rendszeresen felmérést végez. A felmérés eredményei szerint 2006-ban a könyvforgalom 65,5 milliárd forint volt, ami a 2005. évi forgalomhoz képest 5%-os növekedést jelentett. Az adatközlő 160 kiadó együttes forgalma folyó áron az összforgalom 90%-át tette ki. Egy korábbi KSH kiadvány az Édesvíz és a Magyar Könyvklub adatait is felvette a táblázatába: ketten együtt a 2000-ben megjelent 9592 címből 303-at, 2001-ben 9023-ból 365-öt, 2002-ben 10207-ből 361-et, 2003-ban 9498-ból 276-ot, 2004-ben 11928-ból pedig 197-et ők adtak ki. Azaz csak ketten (ha többi kiadót nem számítjuk bele) 2-3%-kal vették ki a részüket a könyvkiadásban. (BÁRDOSI, 2007)

Az eladott példányszámok is magukért beszélnek: elég, ha csak a pár éve megjelent *A da Vinci-kód* 100 000 fölötti példányszámára (2008-as adat), Szepes Mária *A vörös oroszlán* Paulo Coelho *A zarándoklat* c. művének 50 000 – 50 000 példányszámára vagy Müller Péter *Szeretetkönyvére* gondolunk, mely már 2008-ban átlépte a 200 000-es határt.

3. A tudomány mai helyzete

Közhely, hogy a tudomány „korunk vallása”. Pontosabb a megfogalmazás – írják az ezotériát vizsgáló kultúrantropológusok -, ha azt mondjuk: a tudomány világgépünk alapja, illetve a tudomány világgépe korunk uralkodó világgépe, amely minden más világgépet, értéket, ideológiát, szemléletmódot kiiktat, vagy a saját képére formál át. (FARKAS – MUND, 2002: 67.) Hosszú időn át a tudomány legitimitációját az Egyházhoz, illetve a keresztény világgéphez való illeszkedés adta meg. Az újkori szekularizációval végleg emancipálódott a vallás alól, olyannyira, hogy ma a tudományos-technikai világgéphez való hasonulás által nyerhető el mindenfajta legitimitáció. A társadalom minden tagja - iskolázottsága és foglalkozása szerint - valamilyen tudományhoz kapcsolódik, annak valamilyen mértékű és minőségű művelője. Természetes, hogy tanult szakmájára, mindennapi szaktevékenységére mindenki nagyon büszke, hiszen a társadalom szövetében ennek alapján találja meg helyét és szerepét, ennek alapján nyeri el a társadalom elismerését és tiszteletét.

A tudomány fogalma (a "tudomány" kifejezés jelentése) mindezek ellenére máig tisztázatlan. Gyakran csak címkeként használják, hogy nevet adjanak egy-egy kutatási területnek. A létező különböző definíciók pedig aszerint változnak, hogy milyen tevékenységet végzett az, aki alkotta. (KUN, 2005) Annyi talán elmondható róla, hogy a valóság megismerésének egyik módja, s így célja azonos a mitologikus-vallásos, a misztikus, a hétköznapi-praktikus, illetve a művészi megismeréssel is. Mindegyik arra törekszik, hogy az emberi tudatban minél tökéletesebb képét hozza létre a világnak, ezáltal segítse az embert az alkalmazkodásban, a túlélésben, szorongásai, félelmei legyőzésében.

E nemes feladat elvégzése során a tudományt a XX. században egyre több bíráló/önbíráló is érte. A tudományfilozófia és a tudományozsziológia végtelen hosszú diskurzusból most csak egy valakit ragadnék ki: Paul Feyerabend például úgy látta, hogy a tudomány a huszadik századra ideológiai „túl-hatalommá” vált, melynek következtében legtöbb riválisa eltűnt, vagy olyannyira megváltozott, hogy a tudománnyal való konfliktusuk nem merülhetett fel többé. „Ezért nem lehetségesek többé - írja - olyan eredmények, amelyek különböznenek a tudomány eredményeitől: a vallásokat „demitologizálták”, azzal a céllal, hogy elfogadhatóvá tegyék őket a tudományos korszak számára, a mítoszokról olyan „interpretációt” adtak, mely megszüntette az ontológiai implikációit.” (FEYERABEND, 1998: 164.) Az általános relativizálás eredményeként előállt posztmodern szakaszban a racionálisnak tekintett gondolatok érvényessége viszonylagossá, ideiglenessé vált, a tudomány kritériumai pedig feloldódtak. Ezzel a tudományelmélet egyik legfontosabb kérdésköre, jelesül, hogy miben különbözik a tudomány más tudásfajtáktól, veszélybe került, s az irracionális régi démona újra kiszabadult a palackból.

4. Az ETO

Az ETO igazán nem népszerű, és nem könnyen elsajátítható témaköre, mindmáig a tudomány struktúra szintű szemléletét képviseli. (B. HAJDU, 1998)² Az előképének tekintett Melville Dewey-féle decimális rendszerről a 19. század végén a könyvtáros Esztegar László még ilyen lelkesen ír: „Az emberi szellem fáradhatatlan tudásvágyának kielégítését célzó törekvéseiben, tudni és ismerni akar mindent: a nagy rejtélyeket úgy, mint a kis kérdéseket. A mennyire csak képességei terjednek, szeretne föl deríteni minden titkot, a mit az idő és a tér magukban foglalnak.” (ESZTEGAR, 1896) Prométheuszi munkának tekintik tehát a tudomány katedrálisának felépítését, a legnemesebb feladatok egyikének, melynek segítségével az emberi szellem rendet teremt a „Világban”, birtokba veszi a „Valóságot”, s elkészíti az „Élet” tervrajzát. Ez a lelkesedés még a felvilágosodás-modernitás megismerésbe

² Az ETO azonban kitart, létezik, és „szép, mint minden, ami szervesen, emberek ezreinek hozzáértő, évszázados közreműködésével született.”(UNGVÁRY, 2009)

vetett bizalmát tükrözi, ám már ekkor is világos volt, hogy e feladathoz elképesztő tudás és szorgalom és fantázia szükségeltetik. William Charles Berwick Sayers 1926-os kézikönyve az osztályozást térképhez hasonlítja, amelyen a tudásról nyújtunk ugyanolyan átfogó és világos képet, mint a térképész a Földnek bizonyos területeiről.

A világ, a gondolkodás, a társadalom, a nyelv változásával azonban – mint azt az előző fejezet villám-összefoglalójából láthattuk - a tudomány önképe is módosulásokon ment keresztül, s ezzel párhuzamosan az Egyetemes Tudományos Osztályozást is egyre több bíráló érte.³ Az ETO-t magasztaló metaforák helyére (az élet „tervrajza”, a valóság mérnökien „pontos leírása” stb.) lassan egy új metafora-sor került: az „öntőformáé” és a „börtöné”. „Nehéz szabadulni a gondolattól – foglalta össze Z. Karvalics László eme változást -, hogy ha az ismeretek háromdimenziós Univerzumát a térkép két dimenziójával próbáljuk megközelíteni, akkor mindig foglyok maradunk.” Vagy: „A tudás egyes területei közötti kapcsolatok bemutatásakor és bizonyos jellemzők kiemelésékor az osztályozás szakembere a kartográfus módszerével él: csak hogy a hosszú távon változatlan földrajzi viszonyokhoz képest az ismeretek állandó mozgása, a témakörök szakadatlan átalakulása szinte lehetetlenné teszi a rendezés művének megnyugtató elvégzését.”(Z. KARVALICS, 2002)

5. A populáris ezotéria és az ETO

Pontosan ezzel a problémával találkoztam magam is, amikor a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (de természetesen ez minden más, az ETO-t alkalmazó könyvtárra, így a Kaposvári Egyetem könyvtára is igaz) ezoterikus könyv-kölcsönzési tapasztalatai után kutattam. Arra voltam kíváncsi, hogy miként kezelik az ezotériát a könyvtárosok, másrészt arra, hogy miként kezelik az olvasók. A kettő persze nem is igen választható el egymástól, hisz a könyvtárosok mindig az olvasó igényeire, érdeklődésére, „vágyaira” reagálnak (LŐRINCZ, 1997: 450.), az ő gondolkodását próbálják kiszorgálni, ám saját „belső” logikájuk már jóval összetettebb. Az ezotériát területét például mindig is ismerték, ám másként „tálalták” az olvasónak, és másként rendszerezték. A szakozók két dolgot tartanak szem előtt: a szerző, a mű szándékát és az olvasóét; azt szeretnék, ha az olvasó könnyen megtalálná az őt érdeklő könyveket, de az adott tudáshierarchiát is tiszteletben kell tartaniuk. A FSZEK az ETO-felosztást követve az ezotéria területeit több kategória alá is besorolja, mégis leginkább az „Filozófia. Pszichológia. Etika” (1-es) főosztályába tartozóknak gondolja, ezen belül is „A szellem filozófiája, a szellemi lét metafizikája” (13-as), majd az „Okkultizmus” (133-as), végül a „Szellemi nevelés. A megismerés útja” (133.25-ös) csoport alá rendezik őket. Bizonyos területek, így a különböző gyógyító praktikák az „Alkalmazott tudományok” (6-os) főosztályba, azon belül is „Gyógyítás” (610-es) alosztályába kerülnek (613 illetve 615.8); mások pedig, mint például a meditációkkal és keleti gurukkal kapcsolatos könyvek a „Vallás” (2-es) főosztályon belül az „Általános összehasonlító vallástudomány” (291-es) alá a „Vallási szervezetek, szent személyek” (291.9) csoportjában találják meg a helyüket. Más területek, mint például a „Feng-shuis könyvek” megtalálhatók a „Lakberendezés” (643/645) és „Kertészet” (490.1) csoportjában, a „Szciantológia” pedig a „Személyiségfejlesztés” (680) jelzetét is megkapta. Az ezotéria ezeken kívül fellelhető még az „Áltudományos hiedelem” (001.97), a „Tudományosan nem bizonyított” (001.94), illetve az „Ezoterikus iskolák” (141.339) csoportjában. Az 'ezotéria, ezoterika' az ETO-ban önálló kategóriaként nem létezik, mindig csak jelzőként kapcsolódik az különböző területekhez „Ezoterikus tulajdonság” (021.453)

³ „Leibniz – említ egy jóval korábbi problémát Prókai Margit - *A tudás enciklopédiájának szerkesztése során* abba a problémába ütközött, hogy „egy tárgyat egy vagy több tulajdonsága miatt egy bizonyos osztályba sorolunk, más tulajdonsága miatt viszont egy másik osztályba is tartozik.” (PRÓKAI, 2002)

A képlet egyszerű: mivel az ezotéria a vallás és a tudomány⁴ területein is virul (ennek történeti-szociológiai okaira most nem tudunk kitérni), így a természettudomány, az alkalmazott tudományok, a vallás, a filozófia, a pszichológia, de még a sport (lásd. jóga, tájcsi stb.), a történelem (lásd. eredet kutatások, akasha-krónika stb.) vagy akár a nyelvészet („asszociatív nyelvészet”, sumerológia stb.) kategóriáira is igényt tart. Úgy tűnik – a mai tudomány szempontjából ítélve áltudományos - populáris ezotéria mint egyfajta világszemlélet nem lokalizálható az ETO segítségével.

6. Az ETO és a könyvtárosok

Bár a szakozók kerülnek a művek minősítését, s az olvasóra bízzák azt, a könyvtárosok a gyakorlatban kénytelenek az ETO-tól eltekinteni, és a minősítés életszerűbb technikáihoz nyúlni. Mivel a könyvtárnak nagyon erős legitimáló hatása van, a differenciálásról nem mondtak le: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „Böngézője” a hetvenes évekbeli „családi könyvtár” hagyományait követte, amikor az „Ezotéria” előtt is szabaddá tette a polcait. „Egy, az orvostudomány ETO-jában eldugott obskurus természetgyógyász könyvvel inkább ártunk, mint használunk. A tudománytörténet klasszikus művelői közé sorolt áltudomány olvasóit még jobban félrevezeti” – állítja Havas Katalin (HAVAS, 1995), s akár egyetértünk álláspontjával, akár nem, megállapíthatjuk, hogy a szabadpolcos Böngézője az a csatorna egyelőre, amely az ezotéria legkülönfélébb áramlatait még képes egybe terelni.

IRODALOM

- BÁRDOSI MÓNICA — IVÁNNÉ MÓD ÁGNES — LAKATOS GYULÁNÉ: A könyvkiadás adatai (1997–2006) Date of book production (1997–2006) KSH. Budapest 2007.
- BART István (2005): Előszó Gyenes Edina: Olvasási szokások c. könyvéhez. Magyar Művelődési Intézet. MTA Szociológiai Kutatóintézet. Budapest.
- ECO, Umberto (1992): Irracionalizmus tegnap és ma. Ford.: Barna Imre. In: Az új középkor. Budapest. Európa. 166-184.
- ESZTEGÁR László (1896): Az egyetemes repertórium. Magyar Könyvszemle Új folyam 4. kötet, 4. füzet
- FARKAS Attila Márton – MUND Katalin (2002): Technicizált spiritualitás. Liget XV: 9. 66–94.
- FEYERABEND, Paul (1998): A tudomány egy szabad államban. In: Laki János (szerk.) Tudományfilozófia. Osiris. Budapest. 153–70.
- B. HAJDU ÁGNES – BABICZKY Béla (1998): Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Budapest. Universitas, 9-17.
- HAVAS Katalin (1995): Politikai és gazdasági változások hatása a könyvtárakra. Írás tegnap és holnap. Internet-folyóirat. 3. sz.
- HAVAS Katalin (2000): A múlt és a jövő között: a jelen. Az elmúlt tíz év könyvtáros szerepei. Könyvtári Figyelő. 46. 1-2. szám 84-85.
- Z. KARVALICS László (2002): Ekavakjátá – lehet-e rend a tárgykörök szellemi világának „kibogozhatatlan összefonódásaiban”? TMT, 49. évfolyam, 8. szám

⁴ „Az ezotéria egy új tudományág – írja egy weblap -, amely egyesíti a legújabb agykutatási eredményeket, ősi kultúrák bölcsességeit és a modern tudomány mélylélektani megfigyeléseit. A módszer feltárja problémáink gyökereit, tudatosabb gyógyuláshoz és mélyebb önismerethez vezetve. Egyszerre képes belső gátjainkat érzelmi, energetikai és testi szinten oldani és gyógyítani. A módszer szelíd, fájdalommentes és tisztelősen tartja egyéni igényeinket, teherbírásunkat. Természetgyógyászati és pszichológiai eszközei egyszerűek, hatékonyak.”

<http://www.findi.hu/belso.php?p=reszlet&c=11297&szo=kik%F6t%F5>

A populáris ezotéria helye az Egyetemes Tizedes Osztályozási rendszeren belül In: Bencéné Fekete Andrea (szerk.) *Lehetőségek és alternatívák a Kárpát-medencében: módszertani tanulmányok*: Az I. Kárpát-medencei Nemzetközi Módszertani Konferencia. 681 p. Konferencia helye, ideje: Kaposvár, Magyarország, 2010.10.08 Kaposvár: Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, 2011. pp. 69-75.

KUN István András (2005): Bevezetés a tudományos közlés elméleti alapkérdéseibe I. http://www.econ.unideb.hu/~kutatasiprojekt/anyag/jegyzet_KA (2010.10.05.)

LŐRINCZ Judit (1997): A könyvtárak szerepváltása (1985-1996) Könyvtári Figyelő. 43. év. 3. szám, 450-465.

MÜLLER Péter (1993): Lomb és gyökér. Édesvíz. Budapest

NAGY Attila (2007): Olvasás és értékrend. (Változási tendenciák az olvasási szokásokban) Könyvtári Figyelő 2007/1. szám 9-27.

PRÓKAI Margit (2002): Nyelvhasználat és osztályozáselmélet. A fogalom és jelentés viszonyáról. TMT, 49. évfolyam, 6-7. szám

UNGVÁRY Rudolf: AZ ETO szükségessége. 2009.

<http://egyetemestizedesosztalyozas.blogspot.com/2009/06/ungvary-rudolf-magyar-eto-tonkrefog.html>

Summary

From the dynamic relationship between religion, science and esotery, the dominance of science has become the most significant by today. That is, with the birth of the civil society, science started to fill the role of humanity's absolutum: science is the fundament of our view of the world, the ethos of science is the dominant ethos today, that eliminates or reforms any other ethos, values, ideologies, methods of view to its own format. Based on the survey of the Sociology Research Institute of the Hungarian Academy of Sciences conducted in 2005, 6% of adult readers read „books related to esotery”. According to the estimation of Nagy Attila about 5-8 percent of the Hungarian book trading in 2004 was in the subject of esotery. Real research more difficult, because the category of esotery is not recognised either by UNESCO, or by library catalogues, but categorises it under philosophy, psychology, religion, science (medical sciences) and documentary, or sometimes under classic literature – according to individual judgement. This is, of course, also due to the nature of esotery, that is, from the fact that esotery is more a viewpoint than a self-standing subject. But how can the UDC find the exact place of the popular esotric in its system? And how can librarians solve this problem?